

Zutphen vijftig jaar geleden (2)

Ook in het tweede kwartaal van 1959 kabbelde het leven in Zutphen rustigjes voort. Het Anjerfonds haalde met lotenverkoop een mooi bedrag op; er waren weer ettelijke gouden echtparen; een auto werd in de Polsbroek aangereden door een bakfiets; in de Buitensociëteit verlustigden operaliefhebbers zich aan *Die Lustigen Weiber von Windsor*; in diezelfde sociëteit leidde Mies Bouwman, 'de bekende, charmante quiz-leidster van de televisie', de modinettequiz. En je kon een vijfdaagse reis naar Parijs winnen (voor twee personen) als je bij assurantie- en passagelokantoor M. Peters raadde hoeveel knikkers er in de glazen pot zaten (730). Allemaal te lezen in het *Zutphens Dagblad*. O tempora, o mores!

De molenaar van Warnsveld

4 april – Vanuit Zutphen gezien domineert in het silhouet van Warnsveld de hoge windmolen, die daar sinds mensenheugenis staat. Nog altijd is hij in bedrijf, en maalt voor de landbouwers uit de omtrek rogge en voedergranen. Iedereen in Zutphen en Warnsveld kent deze molen en iedereen heeft weleens met plezier gekeken naar de 'vier oude wijven die elkaar nooit krijgen'. Warnsveld zonder molen zou Warnsveld niet zijn, en laten we daarom hopen dat hij er nog lang zal staan, niet als een levenloos museumstuk, maar als een functioneel element dat zijn bestaan ontleent aan een praktische mogelijkheid om ondanks de moderne techniek zich hier te handhaven.

De molenaar van Warnsveld, de heer B.J. Garssen, is hier geboren en getogen. Zijn grootvader en vader waren hier ook molenaar, en hij is opgegroeid in het bedrijf en er aan verknocht geraakt. De molen is een deel van zijn leven, en wanneer hij onder de wisselende weersomstandigheden met zijn zoon bezig is in zijn bedrijf, zijn zij trots op het overgeërfde bezit. Zeker, er staat tegenwoordig ook een elektromotor, die het werk van de wieken kan overnemen wanneer de wind langere tijd verstek laat gaan, maar hiervan wordt toch zo weinig mogelijk gebruikgemaakt.

Fataal

Het vak van molenaar is te vergelijken met het bevelen van een zeilschip: het vereist voortdurende oplettendheid, afhankelijk als het is van de wisselvalligheden van het weer en vooral van de nukken van de wind, die de zware wieken voortdrijft, maar er geen vrij spel mee hebben mag. Van het beleid van de molenaar als de 'kapitein van het schip' kan het behoud van het kostbare bouwwerk afhangen. Een plotseling opkomende regenbui met zware windstoten kan fataal zijn wanneer de wieken niet meer te vangen zijn. De *vang* wordt gebruikt om de molen tot stilstand te brengen. Hij werkt als een soort remschoen, die het bovenwiel in de kap van de molen afremt. Bij zeer harde wind zou het kunnen gebeuren dat de wieken zo snel gaan draaien dat de wrijvingsweerstand van de vang hier niet tegen opgewassen is. Dan begint het hout te schroeien en kan het in brand vliegen, wat de ondergang van de molen zou betekenen. Op deze wijze werd meer dan eens een molen in de as gelegd. Ook verandering van de windrichting kan gevaarlijk zijn. Door het verkruien van de beweegbare molenkap moeten de wieken altijd dwars op de wind gebracht worden.

De ergste vijand van de molenaar is het onweer. We zitten hier in een streek waar het

's zomers veel en zwaar onweert, en elke keer dat er een bui dreigt zit de molenaar in spanning. De uiterst brandbare bovenbouw kan bij blikseminslag gemakkelijk vlam vatten. Dit gebeurt nogal eens, vooral vroeger, toen er nog geen bliksemafleiders gebruikt werden. De vader van de molenaar heeft dit in zijn leven maar liefst driemaal meegeemaakt. De molen vereist overigens een voortdurend onderhoud en een vernieuwing in onderdelen. De Warnsveldse molen is sterk en goed onderhouden, en mag er wezen. Het houtwerk is prachtig gaaf en in zijn bouw en constructie is dit een waardevol voorbeeld van een bovenkruier als korenmolen. In het inwendige hangt een toepasselijk gedicht uit vroeger dagen: *Hier wordt door stoom en wind en kracht / Het voedzaam graan tot meel gebracht / Maar al had men ook Salomo's wijsheid en Sion zijn gewin, / Toch kan men het niet malen / Een ieder naar*

zijn zin. Vroeger, toen de molenaar alleen op windkracht aangewezen was, was het een zwaar bestaan. Soms moest er week aan week, dag en nacht doorgewerkt worden om na een periode van windstilte de achterstand in te kunnen halen.

We zouden nog veel meer kunnen vertellen over dit vak. Hoe bijvoorbeeld de molen zijn eigen 'taal' heeft, en men aan de stand van de wieken kan zien of er vreugde of rouw heerst. Maar dat is in onbruik geraakt, en de meeste mensen weten er tegenwoordig niet eens meer van af. Vroeger was dit anders. Bij iedere begrafenis in het dorp werden de wieken in de rouwstand gezet. De nieuwe tijd heeft veel oude gebruiken doen vergeten, maar het is te hopen dat de windmolen zich altijd zal weten te handhaven tegenover de modernere techniek.

Gedenksteen in geboortehuis mevr. Mann-Bouwmeester

16 april – Zaterdag a.s. is het twintig jaar geleden dat de bekende actrice mevr. Theo Mann-Bouwmeester op de dag vóór haar 89ste verjaardag in haar woning te Amsterdam overleed. Mevr. Mann-Bouwmeester was Zutphense van geboorte; zij aanschouwde op 19 april 1850 in het perceel Nieuwstad 34 het levenslicht. Haar verscheiden op 18 april 1939 was voor enkele ingezetenen van Zutphen aanleiding plannen te beramen voor het aanbrengen van een gedenksteen in haar geboortehuis. Zonder enig officieel vertoon is deze steen woensdagmiddag geplaatst.

Theodora Antonia Louise Cornelia Bouwmeester was een actrice van de oude garde, die de naam van het Nederlands toneel heeft helpen opvoeren. Zij heeft haar talent tot op hoge leeftijd in dienst gesteld van de kunst. Mevr. Mann, die op 19 april 1850 werd ge-

boren, verkeerde tot 1911 in de mening dat de datum van haar geboorte 18 april was. Goede vrienden hadden echter ten stadhuis van Zutphen de juiste datum laten controleren, en konden haar destijds verblijden met de mededeling dat zij een dag jonger was dan zij zelf steeds had gedacht.

Sentiment en hartstocht

In 1867 trouwde zij met de orkestmeester Frenkel, die echter spoedig overleed. In 1904 overleed haar tweede echtgenoot, de musicus G. Mann. Toen zij op 31 januari 1886 voor de derde maal voor koning Willem III optrad als Deborah, werd haar de grote gouden medaille van verdienste met een door de koning ondertekende oorkonde toegekend. Mevr. Mann had ook reeds vroeger tal van bewijzen van waardering ontvangen. Haar lievelingsrollen waren Marguerite Gautier, Frou-Frou, Tosca – in het algemeen

die rollen waarin veel sentiment en harts-tocht werden vereist. Zij beeldde ook prachtig de rollen uit van Medea, Maria Stuart, Sappho, Hanne in Hauptmans *Voerman Henschel* en Badeloch in Vondels *Gijsbrecht van Aemstel*.

Het geboortehuis van Theodora Bouwmeester, op de hoek van de Nieuwstad en de Halterstraat. De gedenksteen is onder het middelste raam op de eerste verdieping aangebracht. (foto: Stedelijk Museum Zutphen, collectie-Harenberg)

Een wagenmaker over zijn ambacht

18 april – Er zijn niet zo veel mensen meer die Zutphen nog gekend hebben uit de tijd van de geklede jas en de bolhoed. Wat uit die dagen overgebleven is, zijn de gevels van de huizen en in sommige straten nog de keien. Wat zich over straat beweegt, zijn niet meer de voertuigen van weleer, de ratelende karren met paarden, maar uitvindingen van de twintigste eeuw, zonder paarden.

Vandaag is de bijna 80-jarige heer G.J. Leu-verman onze gast in de krant, omdat hij zijn leven lang een ambacht uitgeoefend heeft dat door de moderne techniek lelijk in de verdrukking gekomen is, maar dat in vroeger dagen even belangrijk was als tegenwoordig het beroep van autofabrikant, garagehouder en monteur gezamenlijk. Maar de glorie-tijd van de wagenmaker is voorbij. Op het land worden nog altijd boerenwagens gebruikt, maar hierbij teert men toch op de resten van het verleden. Nieuwe wagens worden er praktisch niet meer afgeleverd. Het pand in de Bornho-vestraat met de twee paardenkoppen is altijd de werkplaats geweest van de heer Leu-verman en nog dagelijks is hij hier aan de arbeid, ondanks zijn hoge leeftijd. Deze werkplaats is welhaast een museum.

Het belangrijkste onderdeel van een wagen was natuurlijk het wiel, dat opgewassen moest zijn tegen de zware lasten en het schokken over het hobbelige plaveisel. Het werd gemaakt van sterke en onverwoestbare houtsoorten, de naaf en de velling van iepen- of eikenhout, de spaken van accacia. Vooral het aanbrengen van de spaken was een secuur werk, omdat deze stevig en zonder speling aan naaf en velgen bevestigd moesten worden en bovendien nauwkeurig gericht zijn, wilde men een wiel zonder bochten of spanningen krijgen. Als het wiel gereed was, ging het naar de smid voor de velgbanden, en de laatste bewerking bestond in het aanbrengen van de assen.

Machines

Machines deden gaandeweg hun intrede in de werkplaats. Aanvankelijk werd al het hout met de hand gezaagd, maar toen de heer Leu-verman twintig jaar was, werd de eerste zaag-machine aangeschaft, die aangedreven werd door een gasmotor. Dat gaf een hele verlichting van het werk. Zo ontwikkelde het ambacht van wagenmaker zich geleidelijk van handwerk tot een machinaal bedrijf, dat evenwel altijd bijzonder arbeidsintensief bleef en feitelijk nooit beloond werd naar de uren arbeid die er in gingen zitten.

Hotel 'Negro' heet nu ook 'De Hollandsche Tuin'

Herinnering aan een grijs verleden

24 april – 'De Hollandsche Tuin', de ouderen zullen zich nog wel het hotel aan de Groenmarkt herinneren dat deze naam droeg, doch in de razernij van de oorlog werd weggevaagd. Veertien jaar na de bevrijding is de naam echter weer aan de vergetelheid ontrukkt, zij het dan dat er geen nieuw hotel is verrezen. Hotel 'Negro', aan de Houtmarkt, is nu ook voorzien van de naam 'De Nieuwe Hollandsche Tuin, aangebracht boven het grote raam aan de markt.

Over de geschiedenis van *De Hollandsche Tuin* is niet zo heel veel bekend. Wel weet men dat het eerder *Het Groene Schepel* werd genoemd. Aan het einde van de 17de eeuw was het al een herberg, en in die dagen stond het bekend als *De Hollandsche Tuin*. Onder deze naam werd het pand op 13 januari 1700 verkocht aan de erven Besier.

Prinsenkamer

In de laatste wereldoorlog en wel in de nacht voorafgaande aan de bevrijding van Zutphen is het hotel aan de Groenmarkt door oorlogshandelingen verwoest. De Duitsers staken

het in brand, en zo bleef er van het gebouw niets dan een puinhoop over. De vlammen sloegen over naar het politiebureau, dat eenzelfde lot onderging. Met het verdwijnen van *De Hollandsche Tuin* ging ook een herinnering aan de tijd dat Zutphen nog garnizoensplaats was verloren. In het pand bevond zich de zogeheten Prinsenkamer, waar prins Alexander verbleef als hij in zijn functie van inspecteur-generaal der cavalerie Zutphen bezocht.

De naam *De Hollandsche Tuin* herinnert aan een door rasterwerk omheinde ruimte waarbinnen de Nederlandse leeuw met vrijheidshoed en later de Nederlandse maagd, zoals uit afbeeldingen blijkt. Als bijzonderheid moge nog vermeld worden dat hotel *Negro* vroeger de woning is geweest van burgemeester jhr. Coenen; dat wil zeggen gedeeltelijk, want ook het pand van de firma Kempers maakte er deel van uit.

Noot van de redactie: Zie ook Evelien Marskamp, 'De geschiedenis van "De Hollandsche Tuin"' in *Zutphen* 1-2007. p. 14 ... 18.

Op deze foto draagt het hotel aan de Houtmarkt nog de naam Negro (midden van de foto), maar niet lang meer. (foto: Stedelijk Museum Zutphen)

Wat er van de oude Hollandsche Tuin aan de Groenmarkt overbleef. (foto: Stedelijk Museum Zutphen)

'Het Aalderinck', Warnsveld, in vlammen opgegaan

9 mei – De oudste boerderij van de streek, de trots van de Sint-Anthony Groote Broederschap in Zutphen, 'Het Aalderinck', te Warnsveld, is vanochtend tussen half vier en vijf uur volkomen in vlammen opgegaan. Door tot nu toe onbekende oorzaak brak brand uit in de stal met 36 varkens, die niet konden worden gered. Boer Maalderink kon ternauwernood zijn knecht Nijenhuis uit een vertrekje grenzend aan de stal halen.

De Warnsveldse brandweer stond zo goed als machteloos. De brand had, toen de spuit het erf op reed, al zo'n omvang aangenomen dat er geen redden meer aan was. Boerderij, stal en woonhuis gingen verloren. De schade wordt door de verzekering gedekt, maar het verlies aan historische waarde is niet te vervangen.

Een Warnsveldse brandweerman probeert vergeefs de brand in boerderij Het Aalderinck te blussen. (foto: Stedelijk Museum Zutphen)

Laaiende vuurzee

Maalderink werd ongeveer half vier wakker door een ongewoon geluid. Toen hij naar buiten keek, zag hij een rode gloed over de omgeving van de boerderij liggen. Geschrokken sprong Maalderink z'n bed uit om zo snel als hij maar kon naar de stal te rennen, maar daar werd hij door een laaiende vuurzee tegengehouden. Met moeite kon hij zijn slapende knecht bereiken. De jongeman – Appie Nijenhuis – had geen tijd meer om zich te kleden, zo dicht was het vuur zijn kamertje al genaderd. Aan het in veiligheid brengen van de 36 varkens viel niet te denken. Het vuur was al tot boven in het dak doorgedrongen en van de hilde vielen zware pakken brandend hooi op de deel.

De Warnsveldse brandweer was na enkele minuten al in staat uit te rukken. Maar bij de brand gekomen bleek alle hoop op blussing verloren. Het dak was reeds ingestort en ook het woonhuis was al zo goed als uitgebrand. Wel hadden de bewoners wat huisraad naar buiten kunnen brengen, maar veel was het niet. Al het andere, waaronder een trekker en andere landbouwwerktuigen, gingen in de vlammen verloren. Vanochtend was men nog steeds bezig met nablussen, want nog steeds laaiden de vlammen in de ruïne weer op.

Maquette van boerderij Het Aalderinck. (foto: Stedelijk Museum Zutphen)

Vallende stenen van Drogenapstoren

19 mei – Sedert tweede pinksterdag is het niet meer mogelijk van de Markt onder de Drogenapstoren door naar de Martinetsingel te lopen. Er is namelijk groot gevaar van vallende stenen van de toren en daarom zijn de toegangswegen afgesloten. Tweede pinksterdag hoorden omwonenden een dreun in de toren. Bij onderzoek bleek dat er op het gewelf grote brokken steen terecht waren gekomen. Omdat de kans bestaat dat er nog meer loszittende stenen naar beneden komen, is men tot afsluiting overgegaan.

Nieuw laboratorium van de GOZ officieel geopend

28 mei – In de Buitensociëteit heeft burgemeester S. de Jong van Zutphen de symbolische opening verricht van het nieuwe laboratorium voor het in grote aantallen onderzoeken van eiwitgehalten in de melk van de Geldersch-Overijsselsche Bond van Coöp. Zuivelfabrieken (GOZ).

Burgemeester De Jong wees op de belangrijkheid van deze dag voor de GOZ. Hij wees onder meer op het voedselprobleem in de wereld. Het welzijn van de mensheid zal in de toekomst afhangen van de oplossing van het voedselvraagstuk. Er moet sterk worden gerationaliseerd en nu voorts de voedingssituatie aan veranderingen onderhevig is – o.a. door het mindere vetgebruik – krijgt het eiwit een belangrijke betekenis. Spreker herinnerde eraan hoe pas anderhalf jaar geleden voor het eerst met het gemeentebestuur gesproken werd over de uitbreiding en

bouw van het laboratorium. Spreker is verbaasd dat deze bouw zo snel tot stand is gekomen. Het is typisch utiliteitsbouw. Het geheel viel spreker bijzonder mee. Spreker zei de ten slotte dat met het onderzoek naar het eiwitgehalte in de melk hier pionierswerk is verricht. Spreker wenste de GOZ geluk met dit nieuwe laboratorium, dat hij voor geopend verklaarde.

234.000 koeien

Ir. Rijssenbeek, directeur van het veeteelt- en zuivelwezen, wees op de betekenis van het eiwitonderzoek. Nederland is het eerste land dat op commerciële basis eiwitonderzoek toepast. In de wereld speelt Nederland een leidende rol op het gebied van de melkproductiecontrole en de resultaten daarvan. En zo is het ook met het vetgehalte, dat toch is gestegen van 3,24% tot 3,75%. Kunnen we met het eiwitgehalte een dergelijke vooruitgang bereiken? Hierop is nog moeilijk een antwoord te geven, omdat eiwit nog veel binding heeft met andere stoffen. Wat het eiwitonderzoek in ons land betreft gaf spreker enkele cijfers. In totaal zijn 234.000 koeien bij dit eiwitonderzoek betrokken; dat is een kwart van het totale aantal melkkoeien in Nederland.

*Het nieuwe laboratorium van de GOZ.
(foto's: Stedelijk Museum Zutphen)*